

KS. TOMASZ HERGESEL

PRZYMIERZE

Od samego początku istnienia naród izraelski wiązał swoje losy z Jahwe. Była to swoistego rodzaju więź, określana przez hebrajskie słowo *b^erît*. To wyrażenie pojawia się w Starym Testamencie 353 razy¹. Pochodzenie tego terminu nie jest jednak do końca wyjaśnione. Porządek i znaczenie nadały mu izraelskie plemiona rodowe, sięgające jeszcze czasów przedmojżeszowych. Istnieją różne hipotezy na temat pochodzenia słowa *b^erît*. Prawdopodobnie wywodzi się od arabskiego *berit* – (roz)cięcie, od arkadyjskiego *birit* – między, jak też *biritu* – kajdany, od hebrajskiego *barah* – jeść, albo *barah* – w znaczeniu: widzieć, dojrzeć, wybrać². Niejasna etymologia słowa *b^erît* obraca się wokół idei zobowiązania lub więzów czy pewnych ograniczeń, podejmowanych przez zainteresowanych. *Przymierze* można również nazywać oficjalnym porozumieniem między dwiema stronami, przyjmującymi na siebie pewne, wzajemne zobowiązania³. Izrael stworzył cykliczną wizję świata, który znajdował się wokół niego. Ale tworząc historię, ta więź narodu izraelskiego z Bogiem powoli wcisnęła się między akt stworzenia i sąd ostateczny. To pierwsze wydarzenie stało się punktem wyjścia, to drugie zaś zwieńczeniem⁴.

¹ J. Flis, *Przymierze*, w: *Konkordancja Starego i Nowego Testamentu*, Warszawa 1991, s. 1158 – 1160.

² F. Rienecker, G. Maier, *Przymierze* (LB), dz. cyt., s. 673.

³ J. Unterman, *Przymierze* (EB), dz. cyt., s. 1020 – 1021.

⁴ E. Beaucamp, *Les grands thèmes de l'Alliance* (Lire la Bible 81), Paris 1988, s. 200.

STARE PRZYMIERZE

Na początku Bóg błogosławi istoty żywe, a w sposób szczególnie mężczyznę i kobietę. Przymierze z Noem odnawia błogosławieństwo płodności mimo grzechu człowieka, z powodu którego ziemia została ukarana. Ale począwszy od Abrahama, Boże błogosławieństwo przenika historię ludzi, która zmierzała ku śmierci, by skierować ją do życia, do jego źródła, przez „ojca wierzących”, który przyjmuje błogosławieństwo, zostaje zapoczątkowana historia zbawienia⁵.

Kiedy opadły wody potopu, Noe zbudował ołtarz i złożył ofiarę Jahwe. „A to jest znak *przymierza*, które Ja zawieram z wami i każdą istotą żywą, jaka jest z wami na wieczne czasy: łuk mój kładę na obłoki, aby był znakiem *przymierza* między Mną i ziemią” (Rdz 9,12-13). Obietnica, że nie będzie już nigdy potopu, odnosi się nie tylko do ludzi, ale rozciąga się na całą naturę (Rdz 9,15). Zawarte Przymierze będzie wieczne, niezniszczalne, opierające się na wierności Boga, a nie ludzi⁶.

Głównymi elementami np. traktatów hetyckich są: przedstawienie osoby proponującej traktat, wprowadzenie historyczne (poprzednie dobrodziejstwa, jakie wyświadczyła strona silniejsza słabszej), wymagania (przede wszystkim lojalność), lista boskich świadków: błogosławieństwa i przekleństwa. Po odczytaniu traktatu spożywano obrzędowy posiłek, a następnie dokument składano u stóp posagu bożka⁷.

Przymierze nie jest dosłownym tłumaczeniem hebrajskiego słowa *b^erit*, lecz raczej opisem. Także w Wulgacie odpowiednie słowo łacińskie *testamentum*, ale również *foedus* i *pactum*, jak też będące jego podstawą słowo greckie *diatheke* w Septuagincie, są jego wolnym tłumaczeniem. Dalsze możliwe przekłady to: umowa i układ.

W Biblii hebrajskiej *przymierze* może być ugodą na zasadzie wzajemności, jak w przypadku Jakuba i Labana (Rdz 31,44-54), czy Dawida i Jonatana (1Sm 18,3; 23,18); umowa między państwem i innymi osobistościami politycznymi np.: Abraham i Amoryci (Rdz 14,13), Abraham i Abimelek (Rdz 21,22-23), Abner i Dawid (2Sm 3,12-13,21),

⁵ zob. p.1080, (KKK), dz. cyt., s. 268.

⁶ S. Wypych, *Pięcioksiąg* (Wprowadzenie w myśl i wezwania ksiąg biblijnych 1), Warszawa 1987, s. 65.

⁷ J. Unterman, dz. cyt., s. 1020 – 1021.

Dawid i jego lud (2Sm 5,3), Salomon i Hiram (1Krl 5,26), Asa i Ben Hadad (1Krl 15,18-19); układ między mężem i żoną (Ml 2,14; Ez 16,81). Przymierze może być też narzucone stronie słabszej przez silniejszą.

Zawarcie umowy dokonywało się według rytuału uświęconego praktyką. Obydwie strony, mocą specjalnej przysięgi, brały na siebie zobowiązania. Rozcinano na dwoje zwierzęta i przechodzono między nimi, recytując zaklęcia stosowane przeciwko ewentualnym gwałcicielom paktu (por. Jr 34,18). Aby upamiętnić zawarcie umowy, sadzono drzewo lub stawiano kamień, które miały być świadkami przymierza (Rdz 21,23; 31,48n).

Na podstawie Starego Testamentu można się dowiedzieć, że przymierze również zawierano przez przyłożenie ręki, przez pokropienie krwią, która oznaczała moc i składniki życia. Mogło pojawić się „przymierze soli” – nazwa bierze się stąd, że dla jego przypieczętowania spożywano wspólnie sól. Bóg wchodził w związek z ludźmi, który jest opisywany prawnym pojęciem *przymierza*; „przymierze łaski” (prorocy), które w sposób niepojęty ustanawiane jest przez Boga ciągle od nowa. Wychodzi z inicjatywą do Abrahama: „chcę bowiem zawrzeć Moje przymierze między Mną a tobą, że dam ci liczne potomstwo”; Mojżesz ogłasza ludowi: „oto krew przymierza, które Jahwe zawarł z wami”. Dawidowe przymierze upewnia Dawida o trwałości dynastii. Przedstawia króla metaforycznie jako *syna Bożego*, a więc korzysta z nazewnictwa przypominającego terminologię innych dokumentów starożytnego Bliskiego Wschodu.

PRZYMIERZE Z ABRAHAMEM

Abraham zostaje zobowiązany do dokonania obrzezania, które jest jednocześnie znakiem przymierza.

Element prawny przymierza synajskiego (Wj 19-24) wyraża się w wymaganiach, które są prawem obowiązującym cały naród. Odtąd każde wykroczenie, w sferze kultowej czy świeckiej, staje się wykroczeniem przeciwko Bogu. Przymierze to nazywa się *Torah*.

W kontekście przymierza słowo *Torah* znaczy tyle, co prawo. Przymierze na Synaju ma charakter warunkowy. Izrael musi przestrzegać wymogów rodzinnych, społecznych, pokarmowych, rytualnych, rolniczych. Nieposłuszeństwa ludu izraelskiego Jahwe będzie karał⁸.

⁸ J. Unterman, dz. cyt., s. 1020 – 1021.

Przymierze to nie jest paktem między równymi; przypomina raczej układy wasalskie: Jahwe podejmuje decyzję zawarcia przymierza z Izraelem, dyktując własne warunki.

Bóg objawił Mojżeszowi równocześnie swoje imię i zamiary względem Izraela. Lud ze swej strony odpowiada wiarą na rozdzielenie Morza Czerwonego i zagładę Egipcjan (Wj 14,31). Bóg oddzielił Izrael od narodów pogańskich, zatrzymał go sobie na wyłączną własność. Będzie Jego ludem, będzie Mu służył swoim kultem i stanie się Jego królestwem (Wj 19,5-6). A teraz sięgając w przyszłość, Jahwe odnowi swoje obietnice wobec narodu wybranego i wprowadzi go do Ziemi Obiecanej, gdzie ubogaci go swymi błogosławieństwami, zapewniając mu życie i pokój (Wj 23,20-31).

WARUNKI PRZYMIERZA

Opisy, znajdujące się w Pięcioksięgu, zawierają liczne sformułowania tych warunków, które z jednej strony określają sam rodzaj układu, z drugiej zaś strony ustanawiają Prawo:

- a) dotyczy kultu wyłącznie Jahwe i potępia wszelkie bałwochwalstwo,
- b) brak kompromisu i jakichkolwiek układów z ludami pogańskimi,
- c) na posłuszny lud spłyną Boże błogosławieństwa.

ZAWIERANIE PRZYMIERZA

Znane są różne obrzędy zawarcia przymierza:

- Aaron i starsi ludu spożywają święty posiłek w obecności Jahwe,
- tradycja liturgiczna związana z sanktuarium Państwa Północnego: Mojżesz stawia dwanaście kamieni na pamiątkę dwunastu pokoleń i ofiarny ołtarz,
 - Mojżesz składa ofiary, krwią zwierząt ofiarnych kropi lud, aby zaznaczyć w ten sposób jedność, która powstaje między Jahwe a Izraelem,
 - Bóg nakazał zbudować święty przybytek (Arka Przymierza), w którym będzie mógł zamieszkać pośród ludu izraelskiego. W Arce polecił umieścić tablice jako Świadcstwo przykazań, które były podstawą przymierza.

Izraelici złamali to przymierze. Ze swoich, złotych kolczyków uczynili posąg cielca, który miał być ich widzialnym bogiem. Przymierze

odnawiane jest trzy razy: Jozue, Jozjasz, Ezdrasz; opiera się na wierności Bożej. Ze względu na niewierności Izraela Stare Przymierze zostało zerwane. Przestał istnieć niezwykle związek małżeński, gdzie oblubienicą jest Izrael, a Jahwe oblubieńcem (Jr 22,9; 31,32); (Oz 2,4); (Ez 16,15-43). Izrael za swoją niewierność będzie słusznie karany na przestrzeni wieków. Zburzenie Jerozolimy, wygnanie i diaspora – oto wymowa narodowych doświadczeń ludu wybranego.

ZAPOWIEDŹ NOWEGO PRZYMIERZA

Ozeasz zapowiada je pod postacią nowych zaślubin, po których oblubienicy już zawsze będzie towarzyszyć miłość, sprawiedliwość, wierność, znajomość Boga. Zaślubiny te przywrócą na nowo pokój pomiędzy człowiekiem i wszelkim stworzeniem (Oz 2,20-24). Jeremiasz wyjaśnia, że zmieniają się wtedy ludzkie serca, bo zostanie w nich wypisane prawo Boże (Jr 31,33n; 32,37-41). Ezechiel zapowiada zawarcie przymierza wiecznego, przymierza pokoju (Ez 36,26).

NOWE PRZYMIERZE U JEREMIASZA

W całej Biblii panuje niezachwiane przeświadczenie o zupełnie wyjątkowym stosunku Jahwe do narodu wybranego, potwierdzonym w teofaniach, a sprawdzalnym w biegu historii Izraela. Ten ścisły związek określa pojęcie *przymierza*⁹. Sprowadzenie wygnańców do kraju Izraela i wejście w Nowe Przymierze ze wszystkimi błogosławieństwami, były wielkimi wydarzeniami, czego punktem kulminacyjnym była pomyślność ludzi wolnych, żyjących we własnym kraju¹⁰. Mimo niewierności i naruszenia dawnego przymierza Izrael, niewierna oblubienica, może powrócić do Jahwe, swego Oblubienca, jeżeli tylko będzie żałować swych nieprawości¹¹. Ta krótka wyrocznia została słusznie nazwana jednym z najgłębszych i najbardziej wzruszających fragmentów w całej Biblii:

Oto nadchodzą dni – wyrocznia Jahwe
kiedy zawrę z domem Izraela nowe przymierze.
Nie jak przymierze, które zawarłem z ich przodkami,

⁹ L. Stachowiak, *Księga Jeremiasza*, (PŚST t. X, cz. 1), Poznań 1967, s. 526.

¹⁰ G. P. Coutier, *Księga Jeremiasza*, (KKB), dz. cyt., s. 712.

¹¹ L. Stachowiak, dz. cyt., s. 358.

kiedy ująłem ich za rękę,
by wyprowadzić z ziemi egipskiej.
To moje przymierze złamali,
mimo że byłem ich władcą
– wyrocznia Jahwe.
Lecz takie będzie przymierze,
jakie zawrę z domem Izraela
po tych dniach – wyrocznia Jahwe:
Umieszczę swe prawo w głębi ich jestestwa
i wypiszę na ich sercu.
Będę im Bogiem,
oni zaś będą mi narodem.
I nie będą musieli się wzajemnie pouczać
jeden mówiąc do drugiego:
”Poznajcie Jahwe!”
Wszyscy bowiem od najmniejszego do największego
poznają Mnie – wyrocznia Jahwe,
ponieważ odpuszczę im występki,
a o grzechach nie będę już wspominał.
Jr 31,31-34.

Autentyczność wersetów 31-34 jest niemal powszechnie uznawana. Analiza słownictwa wskazuje na ścisłą łączność z rozdziałem 3,1nn, a więc na pierwsze lata działalności proroka. Z równym prawdopodobieństwem można uważać proroctwo za syntezę przepowiedania Jeremiasza, ogłoszoną w przededniu katastrofy lat 587/586 p.n.e. Prorok zapowiadając zawarcie Nowego Przymierza, przeciwstawia je dawnemu, zawartemu w czasie wędrówki z Egiptu do Ziemi Obiecanej¹². To jednak oba te przymierza zasadniczo są tym samym: oba zostały zawarte z inicjatywy Jahwe, oba są skoncentrowane na Bogu, ten sam naród jest w obu przypadkach uczestnikiem przymierza¹³.

Nie tylko szczepy izraelskie, oderwane z powodu podziału państwa Salomona od świątyni, uległy wpływom bożka Baala. Podobnie było w państwie judzkim, zwłaszcza od połowy XI w. p.n.e., kiedy to król Joram pojął za żonę Atalię, córkę Achaba i Jezabel. Za panowa-

¹² L. Stachowiak, dz. cyt., s. 527.

¹³ G. P. Coutier, dz. cyt., s. 714.

nia Manassesesa doszło nawet do tego, że kult bożka Baala sprawowano na terenie świątyni jerozolimskiej. Dopiero za króla Jozjasza sytuacja religijna w państwie judzkim uległa zmianie. Dzielny ten król przeprowadził przy współudziale proroka Jeremiasza doniosłą reformę religijną, połączoną z uroczystym odnowieniem przymierza, na podstawie odnalezionej podczas remontu świątyni Tory Mojżesza. Ten, nieznan nam dzisiaj, zbiór przepisów prawnych stał się najprawdopodobniej podstawą opracowania Księgi Powtórzonego Prawa w duchu nauki Jeremiasza.

Jak można wnioskować z Księgi Jeremiasza, owoce wspomnianej reformy religijnej nie były trwałe. Śmierć Jozjasza pod Megiddo i zmiany w ogólnej sytuacji politycznej, wskutek których państwo judzkie zostało uzależnione od nowo powstałego na gruzach Asyrii imperium babilońskiego, w niemałym stopniu przyczyniły się do upadku religijności. Pozostała jednakże ślepa ufność w świątynię, datująca się być może, jeszcze z czasów cudownego ocalenia Jerozolimy za Ezechiasza (w roku 701 p.n.e.). Wierzano, że skoro w świątyni mieszka Jahwe, żadna siła ludzka nie może jej zburzyć; nawet wykroczenia przeciwko warunkom przymierza, którego widowym świadectwem była świątynia, mogły uchodzić bezkarnie, gdyż Jahwe nie opuści swego mieszkania, pozostanie na wieki w swej świątyni.

Jeremiasz, stanawszy pewnego razu w jednej z bram świątyni, oświadczył publicznie, że jeśli Judejczycy nie będą postępowali według nakazów Tory, Jahwe nie pozostanie wśród nich, a świątynia zostanie zburzona, jak niegdyś sanktuarium Jahwe w Silo (Jr 7, 1-15). Gdy zaś innym razem powtórzył swe upomnienie, rozbijając gliniany dzban, co miało symbolizować zburzenie świątyni i Jerozolimy, schwytano go jako bluźniercę i po wymierzeniu kary chłosty osadzono w baszcie, przylegającej do muru świątyni.

Wobec zbliżającego się upadku państwa judzkiego ton wypowiedzi Jeremiasza uległ zmianie. Zamiast dotychczasowych gróźb i surowych upomnień, prorok zaczął głosić przyszłe odrodzenie Izraela, jakie miało nastąpić po ciężkich doświadczeniach w czasie niewoli egipskiej. Z tego właśnie okresu datuje się zapowiedź oswobodzenia Izraela i nowego przymierza¹⁴.

¹⁴ C. Jakubiec, *Stare i Nowe Przymierze. Biblia i Ewangelia*, Warszawa 1961, s. 117-118.

WIELKI PASTERZ OWIEC (HBR 13,20)

Formę i treść pojęcia *przymierza* zawdzięcza Nowy Testament Staremu Testamentowi. To, co leży pomiędzy Starym i Nowym Testamentem, jest krokiem od prorokowania do wypełnienia¹⁵.

NOWE PRZYMIERZE

Przechodząc od *b'erit* Biblii hebrajskiej w Starym Testamencie do *diatheke* w Nowym, dostrzegamy wielką zmianę w doniosłości tego słowa i pojęcia w nowej ekonomii zbawczej. Przedwczesny byłby wniosek, że idea przymierza schodzi w Nowym Testamencie na dalszy plan. Stwierdzenie faktu realizacji, zapowiedzianego w Starym Testamencie Nowego Przymierza, nie wymagało wielu wyjaśnień. Rzeczywistość bowiem Nowego Przymierza nie da się wyczerpująco opisać, ani też ująć w jakąś serię wydarzeń, jak było z kolejnymi przymierzami Starego Testamentu i ich realizacją¹⁶.

Wielokrotnie w Starym Testamencie użyty termin *b'erit*, a potem (*diatheke*), jest też swoistym kluczem hermeneutycznym. Klucz ten otwiera zbawczy sens dziejów ludzkich od Noego aż do teofanii synajskiej, a potem służy prorokom do otwarcia, przynajmniej w przybliżeniu, perspektywy lepszej, mesjańskiej przyszłości¹⁷.

Ziemi arcykapłan wykonywał służbę na mocy ziemskiego prawa, Jezus natomiast powołany został do służby szczególnej, gdyż jako arcykapłan staje się poręczycielem i pośrednikiem Nowego Przymierza (Hbr 7,22). Ziemski kapłański Aaron i niebiański kapłan Syna Bożego pozostają względem siebie w takim stosunku, w jakim Stare Przymierze pozostaje względem Nowego. Stare Przymierze miało słabe strony, gdyż dla całkowitego zbawienia ludzi, niezbędne było ustanowienie Nowego – ofiara Jezusa (Hbr 7,18).

Istnienie ograniczeń i braków w Starym Przymierzu upatruje się w starotestamentowej obietnicy Nowego Przymierza, wizji nadchodzącego Mesjasza i przyszłego przymierza Boga z ludem. Członkowie ludu Bożego noszą prawa Boże, wypisane „na sercach” i są nimi

¹⁵ J. Behm, *διαθήκη*, (ThWNT t. II), s. 127-137.

¹⁶ A. Jankowski, *Biblijna teologia przymierza*, Katowice 1985, s. 74.

¹⁷ A. Jankowski, dz. cyt., s. 75.

tak wewnętrznie zjednoczeni, że utożsamiają znajomość prawa z jego wypełnieniem.

Nieoczekiwanie zaczyna się wymiennie używać słowa *diatheke* w dwóch znaczeniach: jako zawarcie przymierza i testament. Zawarcie przymierza jest jednoznaczne ze sporządzeniem testamentu, ponieważ z przymierzem wiążą się obietnice, które w postaci dziedzictwa przechodzą, spełniają się i urzeczywistniają w życiu następných pokoleń. Stare i Nowe Przymierze, każde z osobna, jest takim testamentem.

Mówiąc o dziele zbawienia, którego Jezus dokonał dla nas, można nawiązać do starotestamentowego obrazu Dobrego Pasterza. Wszechmocny, ukryty Bóg, był dla ludu Starego Przymierza „Pasterzem Izraela” (Hbr 13,20; Ps 23; Ps 82).

Przez cierpienie i krew, Jezus zapoczątkował Nowe Przymierze, które zapewnia nam wieczną społeczność z Bogiem (J 10,11)¹⁸.

¹⁸ F. Laubach, *List do Hebrajczyków*, tłum. W. Micka, Warszawa 1983, s. 157.